

УДК 39(477.4):058.244:Чикаленко
DOI: 10.31651/2413-8142-2021-25-Prysiazhniuk

Ю. П. Присяжнюк

доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України, Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8324-4681>
e-mail: yu-prysyazhnyuk@ukr.net

Бібліографічний опис для цитування: Присяжнюк Ю. П. Українське селянство Півдня України в поглядах Є. Чикаленка: етнологічний вимір. *Український селянин*. 2021. Вип. 25. С. 122-127. doi: 10.31651/2413-8142-2021-25-Prysiazhniuk

УКРАЇНСЬКЕ СЕЛЯНСТВО ПІВДНЯ УКРАЇНИ В ПОГЛЯДАХ Є. ЧИКАЛЕНКА: ЕТНОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Стаття є продовженням дослідження проблеми етнографічних поглядів Є. Чикаленка на українське селянство Півдня України. Принагідно автор розширює методологічний інструментарій наукового пошуку, зокрема залучив до своєї пізнавальної лабораторії низку категорій, які свого часу сформувалися внаслідок творення знань на межі багатьох галузей етнології та інших наук. Цього разу увагу звернено на етноконфесійні, етнолінгвістичні, етнологічні та деякі інші аспекти взаємодії етнокультурних (етноментальних) чинників життєдіяльності «південного» селянства. Проаналізовані в історичній ретроспективі, ці ракурси/властивості відбивають справді унікальний і водночас універсальний світ традиційної української людності на початкових етапах модернізації, що дає підстави для концептуально альтернативних інтерпретацій багатьох подій, явищ, процесів пізньоімперського періоду.

Ключові слова: історіографія, модернізація, політичне замовлення, етнічна самосвідомість, ментально-етичні чесноти, шляхетність.

Постановка проблеми. Пропоновано розвідкою автор прагне поглибити студії поглядів українського діяча кінця XIX – першої чверті XX ст. Євгена Чикаленка на українське селянство Півдня України*. Як з'ясувалося при докладнішому знайомстві зі щоденниковими записами цього відомого патріота України й мецената, які він репрезентував у своїй книзі «Спогади» та деяких інших публікаціях, його міркування й оціночні судження потребують значно ґрунтовнішого аналізу й, відповідно, більш комплексних узагальнень. Слушно нагадати, що в першій статті було зроблено висновок про те, що «цей самобутній селянський світ доцільно вивчати в контексті його ж культурного кола, відповідно тлумачити його дифузю, тобто межі та інтенсивність поширення на культурні кола інших етносів, зокрема німців, євреїв, росіян».

Для вирішення такого складного завдання корисним визнається потенціал етнології, позаяк пізнавальні можливості цієї науки дають змогу актуалізувати й простежити ті грані буття людей «від землі», які нерідко губляться з поля зору дослідника, коли мова заходить про використання традиційних для власне історичної науки сцієнтичних підходів. У дещо ширшому науково-пізнавальному контексті зроблено спробу подолати ту традицію, яка передбачає залежність не лише етнологів, істориків, а й представників інших гуманітарних наук не брати до уваги, точніше надто мало уваги при-

діляти «культурним колам» селянства, зазвичай обмежувати свої гіпотези та наративи вузько соціальними, економічними, політичними, правовими, адміністративними чи, приміром, релігійними аспектами життєдіяльності, де в епіцентрі пізнання перебувають не питання рефлексій селян, а їхні «усталені історичні ролі». До того ж побіжною вадю таких інтерпретацій зазвичай виступає залежність суб'єкта дослідження від власних «механізмів історичного мислення», тобто індивідуальних імперативів, стереотипів, звичок, манер [1, 5]. Апельція до чергових модних епістемологічних практик є тут поширеним явищем. Ба більше, у такому інтерпретаційному полі служителя Клію більше цікавить «не стільки саме... селянство, скільки відповідність (або навпаки) ідейних позицій героя дослідницьким уявленням про змістовне наповнення певного ідейного напрямку» [2, 36; 3, 6–7]. Увагу ж автора привертають алгоритми та загальна культура комунікації сільських людей із природним довкіллям, соціальним оточенням, політичним середовищем (як в обставинах власне традиційного суспільства, так і в умовах активізації на селі процесів модернізації), зміст і характер повсякденних стосунків, також ментально-світоглядні чинники рецептивних рішень і репродуктивних дій, манери повсякденних поведінкових практик, проблеми снобізму, «етнічного» сепаратизму, шляхетності, ідеології та ін. Кожне з цих понять потребує окремого й водночас синтезованого тлумачення. Приміром щодо ідеології, то її доречно розуміти не як науку «про ідеї», тим більше не «систему поглядів певної соціальної групи, класу...», а радше «форми мислення, мотивовані соціальними інтересами;

* Див.: Присяжнюк Ю. П. Українське селянство Півдня України як об'єкт етнологічних студій (на матеріалах спогадів Є. Чикаленка) // *Український селянин*: зб. наук. пр. Черкаси, 2019. Вип. 22. С. 56 – 61.

(самобутне. – Ю. П.) конструювання ідентичності; соціально необхідні помилки; набір переконань, які програмують соціальні дії...» [2, 37].

Вирішення таких складних завдань мотивує до перманентного вдосконалення методологічного інструментарію, насамперед щодо оптимізації залучення наукових категорій. Окрім уживаних у першій статті логічних понять «етнічний автостереотип», «етнокультурна дистанція», «етнічна ідентифікація», «етнічні експектації», «етногенез», «етнізація», «етносоціологія», «етнопсихологія», «етнічний екстремізм», «етноцентризм», які вочевидь не втрачають своєї продуктивної ролі й у цій розвідці, додатково звертаємо увагу на потенціал інших категорій, а саме: «етноконфесія» (українська селянська спільнота компактно проживала на території південних губерній, суттєво відрізнялася від решти місцевої сільської людності (росіян, німців, євреїв тощо) віросповіданням, системою ціннісних орієнтирів, соціокультурних норм тощо); «етнолінгвістика» (мова, як головний виразник і зберігач культурної інформації в часі, також колективна свідомість, народний менталітет («картина світу»), зрештою, уся культура, її види, форми, жанри – від вербальних (лексичних значень, фразеологізмів, паремій, фольклору) до акціональних (обрядів) і ментальних (звичаїв, вірувань)); «етноекологія» (тут як відображення екологічних чинників у різних елементах селянської культури, а також її вплив на довкілля, соціальне оточення, зокрема й екофільні та екофобні стратегії); «ендогамія» (продовження роду внаслідок шлюбів між генетично чи соціально близькими індивідами). Ці категорії не отримали свого застосування в першій статті, хоча, як переконуємося, видимо спонукають до затребуваного «розширення можливостей міждисциплінарного підходу» [див. : 4; 5, 6–8]. Водночас постає потреба відчутно примножити сферу персональних комунікацій Є. Чикаленка з, так би мовити, «південноукраїнським селянським середовищем». Поряд із А. Боровиком, П. Римарчуком, П. Оправхатою, Я. Псяревом, П. Малинкою та З. Литвиненком «суб'єктами історії» судилося стати селянам Андрієві Кравченку, Дмитрові Лужанському, Гнатіві Кучеренку, Павлові Щербатому, Федорові Кучерявому, Василеві Дехтяренку, Миколі Бурденюку та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Знайомство з результатами останніх досліджень засвідчує, що потреба удосконалення методологічних засад та безпосередньо аналізу лишається актуальною (відповідні сюжети подано в першій частині публікації й стосуються вони теоретичних положень Ф. Гребнера, Ф. Боаса, К. Уіслера, П. Киргоффа, В. Шмідта, А. Аппадуря). Зазначене додатково підтверджуємо положеннями статті С. Берегового й О. Силки, які, крім багатьох корисних ідей і практичних порад, містять широкий спектр оцінок «тих чи інших подій життя, культури та людей із ними пов'язаними» [6, 102].

Коротко зупинимося на здобутках та особливостях розвідок, які тематично присвячені етноконфесійним, етнолінгвістичним, етнологічним та ендогамним аспектам запропонованої до аналізу проблематики.

До етноконфесійних студій належать праці М. Кирюшка. У кількох статтях він послідовно простежив негативний вплив на етноконфесійні гурти й спільноту загалом держави (аж до їх нищення), принагідно – на їхню релігійну та інші риси-властивості й окреслив потребу «повернення до природного стану речей» [7, 309]. Особливо конструктивною, на наш погляд, є гіпотеза М. Кирюшка про те, що «релігія не лише символ, а й один із структуроутворюючих елементів... соціальних одиниць». При цьому «ефективність етнозберігаючого впливу релігії визначається зовнішніми щодо релігійної системи чинниками – комплексом соціальних причин» [7, 318].

У публікаціях М. Толстого, які дещо раніше побачили світ, натрапляємо на трактування й використання поняття «етнолінгвістики» у, так би мовити, «широкому» значенні слова. Мова йде про вивчення традиційної духовної культури, психології, міфології та їхнього відображення в усній (діалектній) мові селян. Цінною також є думка про інтегральність культури, яка внаслідок своєї універсальності сутності єднає притаманні їй форми й жанри – власне «діалектне мовлення, вірування, мистецькі практики, ритуали» [8, 13 та ін.].

Підвищений інтерес привертають праці, присвячені комплексному міждисциплінарному вивченню локальних гуртів сільського населення. Навіть вибіркового підходу дає тут змогу простежувати різні сторони повсякдення як складові всієї системи життєзабезпечення селян, водночас – як своєрідні реакції на зміни природних і соціокультурних умов існування. До таких робіт належать студії С. Арутюнова [9]. Цьому досліднику вдалося показати взаємовідносини людини й природи крізь призму культури, у такий спосіб суттєво розширити потенціал соціокультурної парадигми інтерпретації складних суспільних явищ. Очевидно, що у випадку з селянством Півдня України мозаїка комунікативних зв'язків має виглядати напрочуд розмаїто.

Що стосується проблем ендогамії, то вважаємо за доцільне повернутися до окремих положень власних тематичних досліджень. Характерним якраз для сільської людності Катеринославщини, Херсонщини та Таврії (Таврійської губернії) є положення, що «шлюби з росіянками, польками, молдаванками, а тим більше німкенями, євреями, були явищем відносно рідкісним» [10, 351]. Щодо останніх досліджень у цій царині, то тут нашу увагу привертає дисертація Ю. Качан, у якій з'ясовано обставини збільшення чисельності шлюбів та, водночас, розлучень унаслідок, як наголошує авторка, «поширення капіталістичних відносин... зміни суспільних умов життя» [11, 209–210].

І все ж аналіз сучасної історіографії проблеми засвідчує, що дослідники вкрай рідко звертають свої погляди «на селянські візії відомого українського громадського діяча, благодійника, видавця Є. Чикаленка» [12, 151–152]. Однією з причин такого «нехтування» є очевидна відсутність досвіду поєднання переваг інтелектуальної та «масової» історії, творення на цій основі більш досконалих синтезів української спільноти пізньоімперського періоду.

Мета статті: поглибити дослідження різних аспектів життєдіяльності українського селянства Півдня України в спогадах/поглядах Є. Чекаленка, принагідно «оновивши» деякі засади використаного методологічного інструментарію.

Виклад основного матеріалу. Розпочнемо зі з'ясування проблеми ступеня довіри до тих «селянських» сюжетних ліній, що їх Є. Чикаленко запропонував у своїх «Спогадах». Якщо зважити, що він належав до плеяди провідних діячів тогочасної української інтелігенції, до якої входили В. Антонович, М. Лисенко, В. Леонтович, В. Науменко, Б. Грінченко, І. Стешенко, С. Єфремов, М. Старицький, М. Грушевський, Ф. Матушевський, О. Левицький, П. Косач, Є. Трегубов, О. Русов, В. Симиренко, М. Коцюбинський, М. Павловський, В. Винниченко, С. Петлюра, В. Доманицький, Д. Дорошенко, А. Яковлів, В. Дурдуківський, Ф. Вовк, І. Франко, О. Барвінський, К. Ляхоцький, то передусім варто зважати на очевидну етнічну ідентифікацію себе (самоідентифікацію), тобто ототожнення цією людиною себе зі «свою» ж спільнотою. Повсюдне вживання слів «наша мова», «наш пан», «ми» («нас») засвідчує таку тотожність (щоправда, у «Спогадах» ідентифікація селян поняттям «ми» фігурує і в російсько-імперському контексті – «чи нас поб'ють чи ми поб'ємо (японців у війні, яку протягом 1904–1905 рр. Микола II вів проти Японії. – Ю. П.)») [13, 286]. Вона формувалася на основі «захоплення громадською справою», яка сама по собі спонукала «пана й мецената» (Є. Чикаленка) цікавитися селянським світом, також через збереження найтісніших особистих і родинних контактів діяча з селами Наддніпрянщини, насамперед Херсонщини, а ще з тим «джерелом», із котрого доводилося частенько «черпати гроші для підтримання української справи» [13, 391]. Це означало підтримання майже постійних персональних контактів із «мужиками». Зазвичай спілкування відбувалося на дуже різну тематику – від традиційних господарських турбот, до труднощів, пов'язаних із запровадженням технічно-технологічних інновацій у сільське господарство. Траплялося, хоча й набагато рідше, що «говорили про українську справу» [13, 290 та ін.].

Окремо наголосимо, що ототожнення з сільським простолюдом аж ніяк не означало повної згоди в поглядах на життям загребувані питання: довільні дискусії, а то й гострі суперечки виникали чи не під час кожного спілкування, і така манера поведінки була притаманна обом сторонам – і пред-

ставнику інтелігенції («свідомому українцю»), і селянському загалу [13, 312]. Тут важко дорікнути Є. Чикаленку в надмірній ідеологічній заангажованості та суб'єктивності. Як людина ліберальних і водночас проукраїнських національних поглядів, він досить толерантно й неупереджено осмислював та згодом виписував усі мікросцени, де йшлося про селян, звертав увагу на рівень їхньої освіти, практичні навички, порядність, власне все, що так чи так торкалося характерів знайомих йому «осіб із народу» [14, 172]. Принагідно дякував «добрим господарникам», захоплювався сільськими «самоучками» та «інтелектуалами», не шкодував критичних слів на адресу місцевих «ледарів», «брехунів», «шахраїв» [13, 290].

Належить визнати, що у своїй візії селянства Півдня України (також почасти Полтавщини) Є. Чикаленко виявився залежним від тих світоглядних пріоритетів, які були притаманні інтелігенції його часу. До імперативу «схожості» маємо підстави зарахувати домінацію соціальних аспектів образного мислення сільської людності та, відповідно, уявлень про неї. І хоча мотиви такого збігу вочевидь були дещо різними, ці погляди лишалися досить стійкими. На відміну від поширених тоді марксистських інтерпретацій «виробничих відносин» на селі, Є. Чикаленко не виявляв симпатій до класового підходу (і не лише для нього), надто щодо пояснення очевидних процесів «диференціації села» [13, 275]. Виокремлюючи невеличку кучку «дукарів-кулаків» із загальної маси, він вів мову про селян «середніх по заможності» та незаможних («голоту»), які «зоставалися лише з одними ґрунтами» [13, 275]. Але робив це напрочуд гнучко, прагнув максимально наблизити свої міркування до складних реалій, які могли набути ознак «класової непримиренності» лише в уявленнях ідеологічно заангажованих інтелектуалів. З-поміж іншого вказував, що «між цими шарами селян не можна провести виразних границь, вони не різко відокремлювалися одні від одних. Ретельно описуючи ворожнечу між селянами на соціальному ґрунті («страшенні бійки, навіть душогубства»), вказував, що вони «нікого не дивують, не обурюють, на них дивляться навіть з гумором» [13, 276]. Усе це дає достатньо підстав для того, аби переконатися в «немарксистському» характері міркувань Є. Чикаленка. Ба більше: цитуючи промову одного селянина щодо шляхів вирішення болючого аграрного питання, він наголошував на зворотному: «... Треба такий закон (прийняти в державі. – Ю. П.), щоб в оренду брав землю тільки той, хто сам коло неї робить» [13, 280]. Ці слова засвідчують якщо не спорідненість мислення інтелектуала й селянського загалу, то, принаймні, його велику людську симпатію до пересічних хліборобів, у якій поєднувалося усвідомлено підкреслене розуміння ролі «народу» у вирішенні назрілих на той час і соціальних, і, що важливо, національних завдань.

Як не дивно може здатися тепер, але етнологічний, етноконфесійний, етнолінгвістичний

та інші «синтетичні» підходи до розуміння українського («південноукраїнського») селянства переконливо засвідчують факт його приналежності до традиційного суспільства. Сільська людина як продукт епохи модерності («недавній винахід») тоді ще не сформувалася, а це означає, що приписувати їй риси «знайомої нам людини модерної не варто» [15, 115]. Особливо ризикованими, а десь і шкідливими тут є антропоцентричні гуманістичні тенденції історіописання, більше характерні для наукової репрезентації людей модерного суспільства, тоді як дійсність тогочасного селянського середовища вони видимо викривляють.

Ця властивість виявляла себе в складних життєвих обставинах, які нерідко траплялися (чи розвивалися) всупереч загальним тенденціям історичного поступу. Серед численних фактів із повсякденного життя «південних українців» Є. Чикаленко навів приклад «оселяння» єврея Мошка, якому випало здолати багато життєвих труднощів, аби, зрештою, «поповнити ряди хліборобів» [13, 174–175]. Протягом життя йому судилося бути кантоністом, міщанином, кравцем, фактором, шинкарем, власником невеликої садиби. Маєтність він отримав у подарунок від Є. Чекаленка, проте цілеспрямованістю, працелюбністю, компетентністю, енергійністю, старанністю в господарській справі так і не виявив себе. Серед односельців більше був відомий як персонаж анекдотичних переказів і смішинок. А ось діти його вже «повиростали справжніми хліборобами, що їх не можна було відрізнити від селян: у полі робили як селяни і говорили чистою українською мовою, без усякого акценту» [13, 175]. Справа дійшла навіть до компромісу в релігійному питанні: «один Мошків син... кумував у свого сусіда, Дмитра Мазуренка» [13, 175]. Такі випадки траплялися рідко, але вони свідчили про стійкість і живучість селянського способу життєдіяльності, який, як засвідчить перебіг подій, можна буде зруйнувати лише шляхом радикальної (насилницької) модернізації.

Загалом же у реаліях традиційного суспільства селянська спільнота була спроможною генерувати лише «половинчасті» рішення. Є. Чикаленко це добре розумів. Презентуючи свої думки в «Спогадах», навіть вдався до неординарного порівняння: з одного боку, творчості Т. Шевченка та К. Карого, з іншого – Гете, Байрона. Він назвав українських літераторів «тільки самородними діамантами...» без шліфовки творів, «яка побільшує вартість удесятеро» [13, 184]. Далі пояснив це «відставання» самою долею «мужицької нації», що не мала своєї ні державності, ні навіть школи. На наш погляд, така інтерпретація потребує щонайменше одного принципового уточнення. Справа в тому, що використання терміну «мужицька нація» в такому значенні певною мірою умовне, позаяк у XIX ст. модерної української нації ще не існувало взагалі, тоді як у XX ст. творчу спадщину Шевченка, само-

го Великого Кобзаря почнуть розуміти вже як символи цієї самої нації. Міркуючи все ще в площині літератури, Є. Чикаленко так пояснював свою думку: «Якби Шевченко та Карий одержали російську університетську освіту, то чи не вийшли б вони такими ж російськими письменниками, як Гоголь або Короленко» [13, 184]?

Особливої гостроти набула «етнолінгвістична» проблема, пов'язана з тим, що «російський уряд відверто боявся українського слова, як міг переслідував його» [13, 189]. Своєю чергою це позначалося чи не на всіх заявлених нами аспектах: мова як головний виразник і зберігач культурної інформації в часі; мова як колективна свідомість, народний менталітет («картина світу»); мова як уся культура, її види, форми, жанри. Вкотре Є. Чикаленко зустрівся з цим викликом, коли заходився готувати до друку брошуру про чорний пар (як технологію боротьби з наслідками посухи). На змагання з імперськими чиновниками йому довелося витратити понад п'ять років. Оскільки цього землевласника, мецената й громадського діяча турбував стан справ не лише в його рідних Перешорах, а й на всьому «Півдні Росії» (Півдні України), то він прагнув будь-що видати її українською мовою. Мотивував це практичною стороною справи: «...Російської мови «південні» селяни не розуміють» [13, 190].

Висновки. Етнографічні особливості українського селянства Півдня України кінця XIX – перших десятиліть XX ст., як вони знайшли своє відображення в «Спогадах» Є. Чекаленка, усе ще маловивчена наукова проблема. Для її всебічного дослідження звичайного цитування окремих фраз чи навіть абзаців мемуарів громадського діяча не достатньо. На наш погляд, це питання заслуговує на власне комплексне студіювання, яке, як видається, зумовлене потребою творити новий синтез-наратив десь на межі (за межею) антропологічного (ширше – соціокультурного) підходу. Дві частини розвідки, яку автор присвятив цим завданням, лише почасти дають відповіді на таку затребуваність.

Загалом же виконана в площині переваг етнологічних методологічних практик розвідка додатково обґрунтовує зроблений раніше висновок про історичну унікальність українського селянства, вияв і вагомість якої насамперед очевидні в контексті вирішення завдань актуального модерного націотворення. Цим визначається значення отриманих нами результатів, які в перспективі претендують на творення альтернативної концепції тій, що «збудована» на надмірній залежності істориків, яку вони демонструють стосовно політично замовного чи зумовленого тлумачення минувшини українського селянства.

Фінансування. Автор не отримав жодної фінансової підтримки для проведення досліджень та написання статті.

Список використаної літератури та джерел:

1. Вжосек В. Історія – Культура – Метафора. Постання неklasичної історіографії; Про історичне мислення: моногр. / пер. з польськ. В. Сагана та ін.; наук. ред. А. Киридон, С. Троян, В. Склокін. Київ: Ніка-Центр, 2012. 296 с.
2. Литвинова Т. «Поміщицька правда». Дворянство Лівобережної України та селянське питання наприкінці XVIII – у першій половині XIX століття (ідеологічний аспект). Дніпропетровськ: ЛПРА, 2011. 737 с.
3. Орищенко Р. Релігійний світ українських селян другої половини XIX – першої третини XX ст. Черкаси : «Вертикаль», вид. ПП Кандич С. Г., 2019. 80 с.
4. Етнічний довідник. 12.12.2019. URL: <http://ethnography.national.org.ua/glossary/e.html>
5. Яковенко Н. У пошуках Нового неба. Життя і тексти Йоанікія Галіатовського. Київ: Лаурус; Критика, 2017. 704 с.
6. Береговий С., Силка О. Борис Лазаревський про повсякденне життя еміграції в Парижі (за матеріалами щоденника «Ma Vie»: 1917 – 1929 рр.). *Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки*. 2020. №1. С. 102–109.
7. Киришко М. Етноконфесійні спільноти України у системі факторів відтворення історичної пам'яті (теоретико-методологічні аспекти дослідження). *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Київ, 2012. Вип. 2. С. 308–319.
8. Толстой Н. Язык и народная культура: очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. Москва: Индрик, 1995. 509 с.
9. Арутюнов С. Силуэты этничности на цивилизационном фоне: моногр. Москва: НИЦ Инфра-М, 2012. 416 с.
10. Присяжнюк Ю. Історична свідомість та ментальність українських селян на зламі XIX – XX ст. *Historia – mentalność – tożsamość. Miejsce i rola historii oraz historyków w życiu narodu polskiego i ukraińskiego w XIX i XX wieku / pod redakcją J. Pisułińskiej, P. Sierżęgi, L. Zaszkiłniaka. Rzeszów: Wydawnictwo uniwersytetu Rzeszowskiego*, 2008. S. 348–355.
11. Качан Ю. Еволюція селянської сім'ї південноукраїнського регіону в контексті модернізаційних процесів кінця XIX – першої чверті XX ст.: дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 – «історія України». Запоріжжя, 2018. 298 с.
12. Старовойтенко І. Євген Чикаленко та його спадщина в українській історіографії. *Історіографічні дослідження в Україні*. 2008. Вип. 18. С. 151–163.
13. Чикаленко Є. Спогади (1861 – 1907). Нью-Йорк: Українська вільна академія наук у США, 1955. 504 с.
14. Бабак М., Найден О., Присяжнюк Ю. Сільська фотографія Середньої Наддніпрянщини кінця XIX – XX ст. Київ: ТОВ «Інтертехнологія-Черкаси», 2014. 718 с.
15. Вісліч Т. Дослідження домодерну у перспективі постгуманістики. *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки*. 2016/2017. Вип. 9. С. 113–128.

References:

1. Vzhosek, V. (2012). Istoriiia – Kultura – Metafora. Postannia neklasychnoi istoriohrafi. [History – Culture – Metaphor. Non-classical historiography; About historical thinking]. Kyiv: Nika-Center. (in Ukrainian).
2. Lytvynova, T. (2011). «Pomishchyt'ska pravda». Dvorianstvo Livoberezhnoi Ukrainy ta selianske pytannia naprykintsii XVIII – u pershii polovyni XIX stolittia (ideolohichnyi aspekt). [«Landlord's Truth». The nobility of the Left Bank of Ukraine and the peasants question in the late eighteenth – in the first half of the nineteenth century (ideological aspect)]. Dnipropetrovsk: Lira. (in Ukrainian).
3. Oryshchenko, R. (2019). Relihiinyi svit ukrainskykh selian druhoi polovyny XIX – pershoi tretyny XX st. [The religious world of Ukrainian peasants the second half of the nineteenth – first third of the twentieth century]. Cherkasy: «Vertikal». (in Ukrainian).
4. *Etnichnyi dovidnyk [Ethnic handbook]*. 12.12.2019. Retrieved from: <http://ethnography.national.org.ua/glossary/e.html>
5. Yakovenko, N. (2017). U poshukakh Novoho neba. Zhyttia i teksty Yoanikiia Galiatovskoho. [In search of the New Heaven. Life and lyrics by Yoanikiia Galiatkovsky]. Kyiv: Laurus; Krytyka. (in Ukrainian).
6. Berehovi, S. & Sylka, O. (2020). Borys Lazarevskiy pro povsiakdenne zhyttia emihratsii v Paryzhi (za materialamy shhodennyka «Ma Vie»: 1917 – 1929). [Borys Lazarevskiy on the daily life of emigration in Paris (according to the diary «Ma Vie»: 1917 – 1929)]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii: Istorychni nauky (Visnyk of Cherkasy University. Series: Historical Sciences)*, №1, 102–109. (in Ukrainian).
7. Kyriushko, M. (2021). Etnokonfesiini spilnoty Ukrainy u systemi faktoriv vidtvorennia istorychnoi pamiaty (teoretyko-metodolohichni aspekty doslidzhennia). [Ethno-confessional communities of Ukraine in the system of factors of reproduction of historical memory (theoretical and methodological aspects of research)]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy (Scientific notes of the Institute of Political and Ethno-National Studies named after I. F. Kurasa NAS of Ukraine)*, 2, 308–319. (in Ukrainian).
8. Tolstoy, N. (1885). Yazyk i narodnaya kultura: ocherki po slavyanskoy mifologii i etnolingvistike [Language and folk culture: essays on Slavic mythology and ethnolinguistics]. Moscow: Indrik, 509. (in Russian).
9. Arutyunov, S. (2012). Siluetyi etnichnosti na tsivilizatsionnom fone: monogr [Silhouettes of ethnicity on a civilizational background]. Moscow: NIC Infra-M, 416. (in Russian).
10. Prysiazhniuk, Yu. (2008). Istorychna svidomist ta mentalnist ukrainskykh selian na zlami XIX – XX st. [Historical consciousness and the mentality of the Ukrainian peasants at the turn of the nineteenth and twentieth centuries]. *Historia – mentalność – tożsamość. Miejsce i rola historii oraz historyków w życiu narodu polskiego i ukraińskiego w XIX i XX wieku (History – mentality – identity. The place and role of history and historians in the life of the Polish and Ukrainian nation in the nineteenth and twentieth centuries)*, 348–355. (in Ukrainian).
11. Kachan, Yu. (2018). Evoliutsiia selianskoi simi pivdenoukrainskoho rehionu v konteksti modernizatsiinykh protsesiv kintsia XIX – pershoi chverti XX st. [Evolution of the peasant family of the southern Ukrainian region in the context of modernization processes of the end of the nineteenth – first quarter of the twentieth century]. *Candidate's thesis*. (in Ukrainian).
12. Starovoitenko, I. (2008). Yevhen Chykalenko ta yoho spadshchyna v ukrainskii istoriohrafi [Eugene Chykalenko and his legacy in Ukrainian historiography]. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini (Historiographical research in Ukraine)*, 18, 151–163. (in Ukrainian).

13. Chykalenko, E. (1955). Spohady (1861 – 1907) [Memories (1861 – 1907)]. New-York: Ukrainian Free Academy of Sciences in USA. (In USA).

14. Babak, M., Naiden, O. & Prysiazhniuk, Yu. (2014). Silska fotohrafia Serednoi Naddnyprianshchyny kintsia XIX – XX st. [Rural photography of the Middle Naddnyprianschyna at the end of the nineteenth – twentieth centuries]. Kyiv: Intertechnology-Cherkasy. 718. (in Ukrainian).

15. Vislich, T. (2016 – 2017). Doslidzhennia domodernu u perspektyvi posthumanistyky. [Pre-modern research in the perspective of posthumanism]. *Eidos. Almanakh teorii ta istorii istorychnoi nauky (Eidos. Almanakh of theory and history of historical science)*, 9, 113–128. (in Ukrainian).

Yriy P. Prysiazhniuk

Doctor of history, Professor, Professor of the Department of History of Ukraine, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8324-4681>

e-mail: yu-prysyazhnyuk@ukr.net

Bibliographic Description of the Article: Prysiazhniuk, Yu. (2021). Ukrainian peasants of the South of Ukraine in the views of E. Chykalenko: ethnological dimension. *Ukrainskyi Selianyn. [Ukrainian peasant]*, 25, 122–127. (In Ukrainian). doi: 10.31651/2413-8142-2021-25-Prsiazhniuk

UKRAINIAN PEASANTS OF THE SOUTH OF UKRAINE IN THE VIEWS OF E. CHYKALENKO: ETHNOLOGICAL DIMENSION

Introduction. *In this article the author seeks to deepen the study of the views of the Ukrainian figure of the last nineteenth – first quarter of the twentieth century E. Chykalenko to the peasantry of the South of Ukraine.*

In essence, this investigation is a continuation of the analysis of a broad scientific problem, which was recently covered in the pages of «Ukrainian Peasant» (Cherkasy, 2019, №22). If in the mentioned article it was concluded that it is expedient to study the original peasant world in the context of its own cultural circle, to interpret its diffusion, namely, the limits and intensity of spread to cultural circles of other ethnic groups (Russians, Germans, Jews, etc.), here the author's attention is drawn to something else, namely – algorithms and the general culture of communication of rural people with the natural environment, social environment, political environment. We are also talking about the content and nature of everyday relations of peasants, mental and ideological factors of their decisions and reproductive actions, manners of everyday behavioral practices, the problem of snobbery, «ethnic» separatism, nobility, ideology.

Purpose. *To deepen the research of various aspects of everyday life and activity of the Ukrainian peasantry of the South of Ukraine in the memoirs / views of E. Chykalenko, occasionally «updating» some principles of the used methodological tools.*

Methods. *The methodological peculiarity of exploration is a set of original categories of ethnological science, which make it possible to discover the everyday life of Ukrainian peasantry, to distinguish and analyze its various aspects – interaction with the natural and social environment, problems of identity, self-esteem, interethnic conflicts, modern transformation, etc.*

Results. *In his vision of the peasantry of southern Ukraine (also Poltava region), E. Chykalenko proved to be quite dependent on those ideological priorities that were inherent in the Ukrainian intelligentsia of his time. Such problems include grounds for the dominance of social aspects of ideas. These views were quite stable. At the same time, in contrast to the then widespread Marxist interpretations of «production relations» in the countryside, Chykalenko did not sympathize with the class approach to explaining the obvious processes of social stratification of the village.*

Originality. *The novelty of the study lies in the marked increase in scientific knowledge about the ethnographic features of the Ukrainian (southern Ukrainian) peasantry in the late nineteenth – early decades of the twentieth century, as they are reflected in the «Memoirs» of Eugene Chykalenko. Analyzed in historical retrospect, these features reflect a truly unique and at the same time universal world of the traditional Ukrainian population, which gives grounds for conceptually alternative interpretations of many events, phenomena, processes of the late imperial period.*

Conclusion. *The study confirmed and enriched the author's earlier conclusion that the Ukrainian peasantry of the late nineteenth and early twentieth centuries, and in this case its so-called «southern» phenomenon, should be imagined and interpreted as a unique historical phenomenon. This uniqueness stems from the truly original cultural and communicative nature, both environmental and social (socio-cultural). All this strengthens the belief in the need to look for an alternative to the still excessive dependence of historians on politically ordered or politically conditioned interpretation of the past of the Ukrainian peasantry.*

Key words: *historiography, modernization, political order, ethnic identity, mental and ethnic virtues, nobility.*

Received 20.12.2020

Accepted 12.05.2021